

Nacionalni programi u slovenskoj političkoj misli (1848—1945)

JANKO PRUNK

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, SFRJ

II dio

Sa šestojanuarskom su se diktaturom političke prilike veoma promijenile. Suspenzijom ustava i političkih stranaka smanjila se politička sloboda i time sloboda izražavanja političkih programa. Tako u prve dvije i pol godine diktature imamo prilično veliko mrtvilo u slovenskom političkom životu. Zanimljiva je i značajna bila činjenica da je slovenski klerikalni tabor doživio nekoliko neugodnih udaraca od režima, iako su vođe raspuštene klerikalne stranke na čelu s drom Antonom Korošcem bili u vladi i podupirali režim. Režim je raspustio klerikalnu gimnastičku organizaciju Orao i uskratio potporu klerikalnom zadružnom savezu, što je klerikalce vrlo uznemirilo. Na pritisak slovenskoga javnog mišljenja, naročito svoje baze (seljaka, radništva i inteligencije), klerikalno je vodstvo odlučilo potkraj ljeta 1931. zbog uvođenja kraljeva oktroiranog ustava i obećanih nedemokratskih izbora otići u opoziciju. Na ispražnjeno mjesto u centralističkom unitarističkom režimu radosno su uskočili slovenski liberali i zatim mu servilno služili gotovo četiri godine. Pri prelasku u opoziciju dr Korošec je izjavio: »Slovenski narod nisu spasili mačevi, nego čvrsta vjera u ljudsku pravdu, u prvenstvo duha pred materijom, u konačnu pobjedu pravde nad nepravdom. Tu mu je vjeru naviještala katolička crkva koja ju je duboko usadila u narodnu dušu [...] Po katoličkoj smo vjeri članovi evropske kulturne zajednice, iz nje izvire sva naša narodna snaga i naša vjera u budućnost.«¹⁰⁸

Već u proljeće te godine izišla je papina enciklika *Quadragesimo anno* koja se izjasnila za korporativni profašistički društveni sistem. Klerikalna se stranka počela odlučno oduševljavati duhom te papinske okružnice. Takva njezina neokonzervativna, reakcionarna idejno-politička i socijalna orijentacija odbila je od stranke njezino radničko krilo koje su vodili kršćanski socijalisti. U ljeto 1932. došlo je do konačnog rascjepa između SLS i kršćanskih socijalista koji su od tog vremena nadalje

¹⁰⁸ *Slovenec*, 29. rujan 1931.

samostalan subjekt u slovenskom političkom životu, koji se orijentira nalijevo — na socijalističko klasno stajalište.

Taj će novi politički subjekt potkraj tridesetih godina istupiti sa značajnim slovenskim nacionalnopolitičkim programima. Taj je rascjep bio kraj jedinstva slovenskoga katoličkog političkog tabora, što je imalo odlučne posljedice za daljnji razvoj u narodnofrontovskom i narodno-oslobodilačkom razdoblju.¹⁰⁹ Kao što je godine 1921. autonomistička izjava slovenskih kulturnih radnika potakla oblikovanje slovenskoga političkog autonomističkog programa, tako je godine 1932, u vrijeme najgorog unitarističkog državnog pritiska, nesretna izjava pjesnika Otona Župančiča o unutarnjoj biti slovenstva potakla odlučne reakcije i afirmaciju slovenstva i u kulturnoj sferi i na nivou nacionalnopolitičkog programa. Župančič je naime mislio da slovenstvo ne bi pretrpjelo nikakvu štetu ako bi se odreklo samostalnog jezika. Samo bi dobilo na svojoj širini. Kao primjer za to naveo je Luisa Adamiča, koji je američki pisac ali je ostao Slovenac po svojoj unutrašnjoj biti, koja nije povezana s jezikom.

Zanimljivo je da su Župančiča najodlučnije osudila tri politička subjekta koji su se upravo tada počeli afirmirati, odnosno ponovo afirmirati. Na čisto kulturnom planu učinio je to Josip Vidmar svojom knjižicom »Kulturni problemi slovenstva«, u kojoj je upozorio da je upravo jezik i samosvojna kultura koja izvire iz jezika bit narodnog identiteta. Osudio je unitarno jugoslavenstvo kao neprirodno, nekulturno i nerealno.

Njegova je knjižica izazvala veliku pažnju i živu zainteresiranu raspravu koja je Vidmarovo pisanje odobravalala ili ga osuđivala. Navodimo samo jedno mišljenje odobravanja s kojim bismo se mogli identificirati. Izrazio ga je Lojze Ude ocjenjujući Vidmarovu knjižicu u brošuri »Križa *Ljubljanskog zvona*«. »S divljenjem priznajem Vidmaru duh velike hrabrosti, velike ako je ocjenjujem prema vremenu u kojem je ta knjiga izišla, još veće ako je ocjenjujem po tome kako je pisac još prije nekoliko godina sudio o borbi u koju se sam umiješao u posljednjem trenutku, i ako ga ocjenjujem po bezobzirnosti s kojom se otarasio neugodnog društva slovenskoga službenog naprednjaštva i usprotivio njegovoj mrtvačkoj ideologiji.« Vidmarova je knjižica izazvala krizu u *Ljubljanskom zvonu* iz kojega je istupila skupina naprednih slovenskih kulturnih radnika; oni su odbili unitarno jugoslavenstvo i stali na afirmativno slovensko stajalište i time zadali težak udarac vladajućem taboru liberalne unitarističke buržoazije u Sloveniji. Svoja su stajališta objasnili u brošuri »Križa *Ljubljanskog zvona*«: »Slovenstvo nam je dio urođene prirode i zato, što je samo po sebi razumljivo, u biti nenadomjestivo. Tko dira u slovenstvo, dira u naše duhovne osnove i naše bitnosti bez kojih nam nema života. Bez vjere u postojanje naroda i u pravo na njegovo postojanje nije moguć solidan rad za narodnu kulturu. Negiranje slovenstva a i ravnodušnost prema njemu ne mogu nam biti ni u kojem obliku i ni u kakvim okolnostima znak slobodoumlja nego samo izraz nenaprednosti i malodušnosti.

¹⁰⁹ J. Prunk, Političke koncepcije slovenskega meščanstva, str. 123—124.

U velikom sukobu socijalno-ekonomskih snaga današnjice stat ćemo na stranu onih koji se bore za pravilnije i harmoničnije uređenje svijeta [...]»¹¹⁰ Ta skupina slovenski orijentiranih demokratskih kulturnih radnika osnovala je na početku godine 1933. reviju *Sodobnost* koja je postala i do rata bila pokretna snaga kulturnog i političkog djelovanja na slovenskoj demokratskoj ljevici.

Tome intelektualnom krugu programski je bio prilično sličan krug oko lista *Slovenija*. Neki ljudi, kao npr. L. Ude, bili su dugo udomaćeni u oba društva. Skupine su se razlikovale po tome što je *Slovenija* bila izrazitije politička, iako je izjavljivala da ne namjerava osnivati stranku. Potkraj tridesetih godina *Sodobnost* je bila više prokomunistička, a *Slovenija* s Udetom, Mancinom i Mrakom skeptičnija prema komunistima. Ali je godine 1932, ubrzo nakon početka izlaženja (2. srpnja), u uvodniku od 2. kolovoza *Slovenija* objasnila što je za nju slovensko pitanje: »[...] S jezičko-kulturnog stajališta i gledišta slovenskoga nacionalnog pitanja: što smo, to ćemo i ostati; zašto da budemo ubojice samih sebe — narodni samoubojice nismo i nećemo biti jer bi to bilo nešto bezumno [...] Slovensko pitanje zato ne može biti drukčije nego u svih naroda koji su bili raskomadani i neslobodni. Kao u Talijana, Nijemaca, Srba itd. i u nas je riječ o pitanju ujedinjenja i slobode. Slovensko je pitanje prema tome nacionalnopolitičko po svom određenju, a otežano još time što smo mali narod; zato je to pitanje ujedinjenja i slobode.«¹¹¹

Godinu dana kasnije *Slovenija* je cijeli problem još dodatno bolje objasnila. »Slovenska je svijest temelj na koji moramo postaviti državnu i jugoslavensku svijest. Svi računi naših ideologa integralnog jugoslaventstva, koje u biti zahtijeva likvidaciju slovenske narodnosti, oslanjaju se na podmuku pretpostavku o slovenskoj pasivnosti i moralnoj slabosti.«¹¹²

Drugi subjekt koji je zauzeo jasno afirmativno stajalište o slovenstvu u povodu Župančičeva članka bili su kršćanskosocijalistički intelektualci okupljeni oko revije *Beseda o sodobnih vprašanjih*, koja je počela izlaziti na početku godine 1932. France Terseglav istakao je da je jezik »supstancijalni oblik i najadekvatniji unutrašnji izraz narodne biti«. Napisao je kako je Župančičev prijedlog da bismo živjeli nesvjesnim narodnim životom — »narodnim životom po unutrašnjoj biti« — te bez razmišljanja žrtvovali svoj jezik, nerealan i neprihvatljiv. Takvim pisanjem Župančič negira značenje Prešerna i vraća ugled Dežmanu.¹¹³ Takvo se stajalište kršćanskosocijalističkih intelektualaca uvriježilo u kršćanskosocijalističkom pokretu, i u njemu su potkraj tridesetih godina nastali napredni slovenski politički konkretni akcijski programi.

Treći je subjekt bila obnovljena i preporođena organizacija Komunističke partije Jugoslavije za Sloveniju.

¹¹⁰ Kriza Ljubljanskega zvona, Ljubljana 1932, str. 60—61.

¹¹¹ *Slovenija*, 12. listopad 1932.

¹¹² *Slovenija*, 19. listopad 1932.

¹¹³ *Beseda o sodobnih vprašanjih*, I/1932, str. 162.

Njezin novi mladi ideolog Edvard Kardelj za svoj je prvi idejno-teoretski nastup izabrao upravo nacionalno pitanje u marksističkoj interpretaciji. Povod za nastup bio mu je izlaženje Vidmareve knjižice »Kulturni problemi slovenstva«. U nekoliko opsežnih nastavaka od kraja godine 1932. nadalje u legalnoj je komunističkoj reviji *Književnost* objavljivao svoj esej s naslovom »Narodno vprašanje kot znanstveno vprašanje«. U vrlo samosvjesnom tonu, kakav je bio karakterističan za tadašnje komuniste, kritizirao je Vidmara i njegovo kulturno shvaćanje naroda. Kardelj je istakao da je nacionalno pitanje »široka kompleksna društvena pojava koja obuhvaća cijelu društvenu nadgradnju«. Autor u nastavku razvija marksističko učenje o narodu i podupire ga parafraziranjem Staljinove definicije nacije. Formalno ponavlja tezu da je po svojem masovnom nosiocu »nacionalno pitanje postalo u biti seljačko pitanje«, a zatim prelazi na analizu građanskog nacionalizma od progresivne faze (Mazini) do fašizma. Naučna spoznaja nacionalnog problema postala je oružje radničke klase pri njegovu rješavanju. »Zato je za nas ideja naroda borbeno sredstvo za socijalno oslobođenje čovječanstva.« Prema detaljnoj skici razvoja slovenskoga nacionalnog pitanja Kardelj zaključuje: »Stajalište je nas marksista da svaki narod ima pravo na samostalan život, ali je takvu slobodu moguće izvojevati samo ustrajnom borbom radnog naroda, jer nacionalno pitanje u svojoj jezgri nije kulturni nego socijalni problem, pa se zato kao hegemon u toj borbi sve više afirmira proletarijat.«¹¹⁴ U takvoj je situaciji nastala potkraj godine tzv. Slovenska deklaracija, odnosno punktacije SLS. Punktacije su se ilegalno širile u obliku letka, kao velika senzacija, pa ih je 11. prosinca 1932. objavio tršćanski *Il Piccolo*. Punktacije su konstatirale da je slovenski narod podijeljen i raskomadani na četiri države, Jugoslaviju, Italiju, Austriju i Mađarsku. Zato je njegov osnovni zahtjev da se ujedini u jednu političku jedinicu, jer se samo tako može nadoknaditi i osigurati opći napredak. Glavnom dijelu naroda, koji živi u Jugoslaviji, postavljen je zadatak da neprestano radi za taj ideal, dok ne bude ostvaren. Zato slovenski narod mora sebi u Jugoslaviji izvojevati samostalan položaj koji će neprestano služiti kao privlačna sila za sve ostale dijelove naroda, što žive u drugim državama. Za to nam je potrebna: nacionalna individualnost, ime, zastava, etnička zajednica, financijska samostalnost, politička i kulturna sloboda; radikalno socijalno zakonodavstvo, koje mora osigurati životne potrebe i harmonično razvijanje svih potrebnih i produktivnih zanimanja, posebno seljačke i radničke klase. Da se to postigne, potrebno je da mi Slovenci, Hrvati i Srbi ostvarimo po slobodnom sporazumu i na demokratskoj osnovi državu samoupravnih jedinica od kojih jedna treba da bude Slovenija.¹¹⁵

Punktacijski je program, razmotrimo li ga od riječi do riječi, vrlo radikalan i ima nedvojbeno mnogo crta radikalizma ostalih punktacijskih programa, naročito punktacija Seljačko-demokratske koalicije iz Zagreba. Iz cijeloga društveno-političkog konteksta u Sloveniji u povodu nastanka punktacija i iz kasnijega političkog puta vodstva SLS može se zaključiti

¹¹⁴ *Književnost*, I—1932/33, str. 236—239.

¹¹⁵ Arhiv Socijalistične Republike Slovenije, Fond: sresko načelstvo Radovljica, poveljni spisi 1933, spis 29.

da je takav radikalni politički program vodstvu Klerikalne stranke nametnula njegova politička baza.

Slovenski liberali, koji su zajedno s bivšim »kmetijcima« (bez lijevoga krila) podupirali unitaristički režim, napali su punktacije i klerikalno vodstvo i okrivljavali ga zbog separatizma. Punktaškom programu suprotstavili su program nove Jugoslovenske nacionalne stranke koja je tvrdila da Srbi, Hrvati i Slovenci čine po svom porijeklu, jeziku, teritoriju i svojim trajnim težnjama, po jednakosti historijske sudbine te po svijesti o zajedništvu jedinstven jugoslavenski narod. Složnim naporima svega ujedinjenog naroda moraju se razvijati i stapati sve u prošlosti stečene kulturne, ekonomske i socijalne tekovine svakog naroda. Najveća je narodna tekovina jugoslavenska država kao ostvarenje narodne misli. Zato mora biti uređena kao jedinstvena tvorevina, i njezino jedinstvo nepromjenljivo zajamčeno. Na kraju tog jalovoga nacionalnog unitarizma bile su programu dodane još neke socijalne točke koje pokazuju neokonzervativnu orijentaciju, tj. država mora štiti minimum seljačkog posjeda i podupirati zadrugarstvo. Stranka se izjasnila za potrebu osnivanja ekonomskih korporacija i sindikata pod uvjetom da država utječe na njihov rad i međusobne odnose u korist socijalnog mira.¹¹⁶

Usprkos tome što su se radi potpora takvu programu od godine 1932. počeli organizirati različiti poticaji odnosno pokreti, taj se program i političke snage koje su ga nosile u Sloveniji nisu mogli ukorijeniti. Ti pokreti: Pohod, Borba, Boj s glasilom *Prelom* nisu u idejnom i političkom životu ostavili većih tragova i nestali su s padom režima JNS u proljeće 1935. Unitaristički koncepti u Slovenaca i njihovi nosioci, liberalna buržoazija i dio malograđanstva, time su doživjeli odlučan politički poraz, i od tog trenutka nisu više predstavljali značajnije političke snage u Sloveniji.¹¹⁷

Iz tog vremena, 1933, potječe znamenit i zanimljiv nacionalni program slovenskih komunista. To je brošura *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda* (Program in zahteve Slovenskega Narodnoga Revolucionarnega gibanja — SNR), koju je u Beču po nalogu CK KPJ napisao tada jedan od vodećih slovenskih komunista, član najužeg vodstva KPJ, Lovro Kuhar — Prežihov Voranc. U brošuri je analiziran ekonomski, socijalni i, najiscrpnije, politički položaj slovenskog naroda. Pokazani su ciljevi Slovenskega Narodnoga Revolucionarnega gibanja (koji je želio biti neki legalan oblik komunističkog pokreta), a i način i zadaci u njihovu ostvarenju. Kao cilj postavljen je radikalni zahtjev: »Ostvarenje samoodređenja slovenskog naroda do otcjepljenja i ujedinjenja svih njegovih dijelova koje je međunarodni imperijalizam raskomadao i kojih je oslobođenje moguće samo na načelu samoodređenja naroda. Slovenski teritorij čine svi oni krajevi u kojima slovensko stanovništvo ima većinu. O pitanju razgraničenja neka odlučuje narod sam slobodnom voljom, bez obzira na sadašnje državne ili prijašnje historijske granice. Među-

¹¹⁶ Takav su program slovenski liberali pod vodstvom dra Alberta Kramera prihvatili na osnivačkom kongresu Jugoslovenske nacionalne stranke, 20. srpnja 1933 — *Jutro*, 21. srpnja 1933.

¹¹⁷ J. Prunk, *Politične koncepcije slovenskega meščanstva*, str. 125.

sobne odnose sa susjednim narodima, Hrvatima, Talijanima, Nijemcima i Mađarima, neka slovenski narod uredi na osnovi sporazumnog odlučivanja [. . .] Ostvarenje i postizanje toga cilja moguće je samo i jedino tako da slovenski narod uzme sudbinu i vlast u svoje ruke i osnuje Slovensku radničku i seljačku republiku.«¹¹⁸

Zatim su nabrojani neposredni zadaci borbe za ostvarenje tog cilja: borba protiv fašističkog ugnjetavanja, borba protiv velikosrpske hegemonije, borba protiv pripremanja novoga imperijalističkog rata, borba protiv ekonomskog izrabljivanja Slovenije, borba protiv izrabljivanja i razvlaštenja seljaka, borba za podjelu veleposjedničke zemlje, borba protiv »izgladnjivanja radnika, namještenika i umirovljenika« itd., sve u smislu sovjetskog programa.¹¹⁹

Brošura SNR znači pokušaj primjene programa KPJ na slovensko nacionalno pitanje. Iako ograničen shemom »narodnorevolucionarnog pokreta«, bio je privlačan zbog konkretnosti analize položaja na čitavom slovenskom teritoriju i zbog svojega narodnog izraza.¹²⁰

Izvještaj KPJ za Sloveniju govorio je o njoj godinu dana kasnije kako ima više uspjeha nego bilo koja komunistička brošura do sada.

U to je vrijeme pod patronatom Kominterne došlo također do značajne izjave triju komunističkih partija: KPJ, KP Italije i KP Austrije o slovenskom nacionalnom pitanju. Sve su tri stranke potvrdile da slovenski narod ima pravo na samoodređenje i ujedinjenje mimo postojećih imperijalističkih granica i da ga spomenute tri KP podupiru u njegovoj borbi. Sve su tri stranke ostvarenje takve ideje vidjele u socijalističkoj revoluciji i u sovjetskoj Evropi. Ta je izjava dobila na konkretnom političkom značenju u vrijeme narodnooslobodilačke borbe u drugom svjetskom ratu.

Nova etapa u pripremanju i osmišljavanju slovenskih nacionalnih programa pada u razdoblje posljednjih pet godina prije drugoga svjetskog rata, koje s jedne strane možemo nazvati razdobljem profašističkog režima JRZ, a s druge razdobljem narodnog fronta. Glavna je karakteristika programa njihova akcijska usmjerenost.

Bivša Slovenska ljudska strana ušla je ljeti 1935. u Jugoslovensku radikalnu zajednicu i postala jedan od stupova režima. Prihvatila je politički program JRZ, što je u biti bio radikalni program iz godine 1933, koji je isticao narodno i državno jedinstvo, a dopuštao samoupravu samo za lokalne i pokrajinske poslove s tim da pri tom ne trpi načelo unitarističkoga državnog uređenja.¹²¹

Slovenska klerikalna stranka pokušala je svoju zbunjenost objasniti svojoj političkoj bazi. Na velikom narodnom zboru u Gorenjskom, 1. kolovoza 1935, njezin je vođa dr Marko Natlačen razjasnio nova klerikalna stajališta o političkom položaju i o jugoslavenskom pitanju. Rekao je da

¹¹⁸ Lovro Kuhar — *Prc̄ihov Voranc*, Zbrano delo, knj. 10, Ljubljana 1983, str. 25.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ J. Pleterski, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in praksi KPJ—KPS, str. 299.

¹²¹ J. Prunk, Politične koncepcije slovenskega meščanstva, str. 127.

stranka strogo odvaja pojam jugoslavenskog naroda u državnompravnom i političkom smislu od pojma jugoslavenskog naroda u etničkom smislu: »Jugoslaveni u državnompravnom političkom smislu to smo svi koji smo državljani Jugoslavije, Slovenci, Srbi i Hrvati, svi mi jugoslavenski narodi činimo jugoslavenski narod u političkom smislu. Mi Slovenci smatramo Jugoslaviju svojom narodnom tvorevinom, svojom vlastitom nacionalnom državom, zato smo i svjesni dužnosti da branimo njezinu sigurnost, njezinu cjelovitost i nepovredivost [. . .]

Narodno jedinstvo ili jugoslavenski narod u etničkom, kulturnom smislu shvaćamo ovako: Srbi, Hrvati i Slovenci tri su narodne jedinice od kojih svaka ima svoje osobine, koje se moraju poštivati i njegovati u jezičnom, kulturnom i u svakom drugom pozitivnom pogledu u uređivanju, u javnom životu i naročito na školskom polju, i to u okviru ideje više jugoslavenske zajednice [. . .]

Dosljedno tom načelu odbijamo i osuđujemo svaku hegemoniju jednoga naroda nad drugim, u toj zajednici mi Slovenci ne zahtijevamo za sebe nikakvih privilegija. Potrebno je da se među nama uvriježi potpuna ravnopravnost u vjerskom, političkom, kulturnom i ekonomskom pogledu, jer bez nje ne može biti uspješnoga harmoničnog razvitka nacionalno-državne cjeline.«¹²²

U takvim govorima klerikalaca prevladava novi duh i izrazi koji su bliski unitarističkom jugoslavenskom shvaćanju. Nijednom riječju nije spomenut stari zahtjev SLS — autonomija Slovenije. Kompromis koji je klerikalno vodstvo sklopilo pri ulasku u JRZ bio je za njega slab i neperspektivan. Njegova računica, kako je za nj važno da je u vladi i da i bez zakonski postignute autonomije može neometano samostalno vladati u Sloveniji, bila je kratkovidna.¹²³

Slovenski liberali gurnuti u opoziciju pokušali su se suprotstaviti klerikalnom prilagođivanju državnom centralizmu tako što su svoje pogrešno nacionalno sterilno unitarističko stajalište i centralizam propagandno tjerali do apsurdna. U tzv. Pohorskoj rezoluciji Jugoslovenske nacionalne stranke zapisali su, ljeti 1935: »Srbi, Hrvati i Slovenci u etničkom su pogledu jedan narod, i u skladu s tim može jedino istinska jugoslavenska misao biti solidan temelj za napredak nacije i razvoj države. Narodno je jedinstvo unutrašnji osjećaj sudbinom uzrokovane povezanosti Srba, Hrvata i Slovenaca i uvjerenje da svi činimo jednu cjelinu, koje ni jedan dio ne bi mogao živjeti slobodno i nezavisnim životom te izvan te cjeline razvijati svoje kulturne i ekonomske sposobnosti.«¹²⁴ S takvim programskim stajalištima obje su se glavne građanske grupacije, većinska klerikalna i manjinska liberalna, našle u potpunoj slijepoj ulici slovenske nacionalne politike.

Zastavu u izradi novih nacionalnih programa prihvatio je narodno-frontovski pol slovenskoga političkog života koji je općenito počeo stjecati politički ugled. To je dobro zapazio već klerikalni politički

¹²² *Slovenec*, 12. kolovoza 1935.

¹²³ *J. Prunk*, *Političke koncepcije slovenskega meščanstva*, str. 128.

¹²⁴ *Jutro*, 22. kolovoza 1935.

analitičar u *Slovencu*, u ljeto 1936, kad je napisao: »Jedini koji se osim katolicizma bori za budućnost jest komunizam. Komunizam je u toku svoga djelovanja dobio već toliko oblika da ga je teško prepoznati; najnoviji je oblik Narodni front koji se pojavio i među Slovencima. Samo je dvoje danas moguće: ili će budućnost biti katolička, ili će biti komunistička; jerezovska sigurno neće biti [. . .].«¹²⁵

U narodnofrontovskom su se pokretu ujedinili i diferencirali prilično različiti politički subjekti. Njihovo je značenje u različitim razdobljima bilo različito i međusobno procjenjivanje pojedinih subjekata različito. Konkretni oblici povezivanja i konkretni aktualni politički ciljevi mijenjali su se djelomično u toku razvoja, odnosno, različito su bili postavljani i konkretno naglašavani. Ali je iz pažljivog proučavanja programa i političkih akcija moguće izvući neke konstante. To je bila borba za demokratizaciju političkog života, za ekonomsku i socijalnu zaštitu i životnu perspektivu slovenskog radnog čovjeka, te nastojanje za pravo na nacionalno samoodređenje slovenskog naroda. Među narodnofrontovskim saveznicima bile su prilično velike razlike u shvaćanju demokracije i socijalne slobode, prilično je različito bilo njihovo shvaćanje konkretnih političkih mjera radi postizanja zajedničkih ciljeva, a otuda različite predlagane i primjenjivane strategije i taktike. Saveznici su međusobno bili još najjedinstveniji odnosno bliski u pogledu pitanja slovenskog narodnog samoodređenja.

Svi bi narodnofrontovski subjekti zasluživali svu pažnju i obradu, ali, budući da to u ovom kontekstu ipak nije moguće, prikazat ćemo nacionalne programe samo najvažnijih: komunista, kršćanskih socijalista i narodnodemokratskih ljevičara — Sokola.

Na početku narodnofrontovskog povezivanja zanimljiv je narodni program slovenskih mačekovaca, grupe demokratskih političara (Lončar, Prepeluh, Dobovišek) iz bivše SDS i SKS, koji nisu ušli u JNS, nego su se pokušali oslanjati na dra Mačeka i u Sloveniji izvesti Mačkovom sličan seljačko-demokratski, protuklerikalni i autonomistički program. Grupa je od 15. kolovoza 1934. izdavala časopis *Slovenska zemlja*, koji je u prvom broju donio svoj program: »Slovenska je zajednica po svojoj većini seljačko-radnička, i njoj neka pripada sva ekonomska i politička moć. Njoj neka se pridruže i ostali staleži. Religija neka je slobodna i neovisna o državi, nauka neka je slobodna kao i umjetnost. Hrvatski seljački pokret, koji je bio pokrenuo Radić, jezgra je oko koje neka se okupe i Slovenci i Srbi, svatko samostalan u svojoj kući, a svi ujedinjeni u borbi za narodnu i ljudsku pravdu.«¹²⁶

Odnosi između slovenskih mačekovaca i Slovenske komunističke partije općenito su imali istu sudbinu kao odnosi između KPJ i Mačekove HSS. U početku narodnofrontovskog zbližavanja komunisti su mačekovce ocjenjivali vrlo pozitivno, ali potkraj godine 1939. ta su se dva politička subjekta potpuno razišla.

¹²⁵ *Slovenec*, 26. srpnja 1936.

¹²⁶ *Slovenska zemlja*, 15. kolovoza 1935.

Kad smo već spomenuli komuniste kao najdinamičniji i odlučan subjekt u narodnofrontovskom pokretu, važno je razmotriti njihov nacionalni program. Na početku narodnofrontovskog pokreta komunisti su zbog nove međunarodne političke konstelacije napustili svoj program razbijanja Jugoslavije i izdvajanja pojedinih nacionalnih seljačko-radničkih republika iz njezina okvira. Narodnofrontovska strategija komunista temeljila se na ocjeni da Jugoslavija može biti brana protiv fašističkih i nacističkih agresivnih apetita. Zato je potrebno ojačati Jugoslaviju, a to je moguće samo ako njezini narodi budu u njoj zadovoljni. Potrebno im je omogućiti princip samoodređenja u federativnoj jugoslavenskoj državi. Slovenci su komunisti o tome jasno progovorili u manifestu: »Radnici, radni narode, Slovenci«, što su ga izdali u povodu Osnivačkog kongresa KPSI, u travnju 1937. Manifest je napisao Edvard Kardelj nakon prethodnog konzultiranja s Prežihovom Vorancem i ostalim komunističkim rukovodiocima u Beču i Parizu. U kratkom, konciznom, lijepim jezikom napisanom manifestu KPSI pravilno konstatira: »Slovenski je narod među onim narodima koje ta osvajačka i vojna politika udruženih ratnih huškača najviše ugrožava. Slovenija je na raskršnici na kojoj se ukrštaju put za Balkan i otuda dalje za Bagdad, put iz srednje Evrope preko Trsta za Sredozemno more te put iz Italije u Podunavlje. To jasno dokazuje njezinu veliku važnost i za Hitlera i za Mussolinija, i nema nikakve sumnje da je Slovenija jedna od onih pokrajina na kojoj fašistički razbojnici najprije namjeravaju jedni drugima pružiti ruke [. . .].« Zatim najprije konstatira: »Jugoslavenski dio, iako je ugnjetavan, danas je matica slovenskog naroda, njegovo kulturno središte, iz kojega crpu nove snage i Slovenci u Italiji i Slovenci u Austriji. Ako bi se fašističkim osvajačima posrećilo raskomadati i taj dio, bio bi to za sav narod udarac u srce. Raskomadani, razbijeni, to lakše bi podlegao nasilnim metodama fašističkog odnarodnjavanja koje po svojoj bezobzirnosti i po svojem cinizmu nemaju primjera u historiji.«

Manifest zato ističe da su budućnost slovenskog naroda i njegov nacionalni opstanak zajamčeni samo u slobodnom savezu bratskih naroda Jugoslavije u obliku savezne države. U tu svrhu treba sazvati ustavotvornu skupštinu koja neka odluči o obliku budućega zajedničkog života naroda današnje Jugoslavije. »Ali slovenski narod mora dobiti vlastiti demokratski izabran parlament. Treba potpomoći borbu slovenskih narodnih manjina u Italiji, Austriji i dr. za njihova narodna prava, jer se slovenski narod ne može i ne smije odreći svojega starog cilja: Ujedinjene i slobodne Slovenije.«¹²⁷

Takav je program, naravno, bio potpuno prihvatljiv za narodnofrontovske saveznike, i moramo konstatirati da su upravo tako kristalno raščišćen pogled na nacionalno pitanje i komunističko jamstvo poštivanja demokracije i slobode ispovijedanja svjetonazora otvorili komunistima put do saveznika.

Svoj nacionalnopolitički program izložili su godine 1938. i kršćanski socijalisti. U njih je u prošlim godinama bio živ idejni i politički razvoj, a

¹²⁷ Manifest ustanovnega kongresa KPS. Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, Ljubljana 1977, str. 274—276.

naročito je od početka godine 1938, s izlaženjem revije *Dejanje*, intenzivno produbljeno zanimanje za slovensko nacionalno pitanje koje je mlada kršćanska socijalistička inteligencija shvaćala cjelovito, antropološki, ekonomski, socijalno-kulturno i, kako je isticala, u biti politički.¹²⁸

Pod takvim idejno-političkim utjecajem kršćanskosocijalistički sindikat, Jugoslovanska strokovna zveza, donio je odluku na velikom nadstranačkom narodnom zboru u Kamniku, 4. rujna, u povodu otkrivanja spomen-ploče generalu Rudolfu Maistru. Predstavnik kršćanskih socijalista izjavio je na zboru da »Kršćanskosocijalističko radništvo, koje sudjeluje u proslavi 20. obljetnice Jugoslavije, ističe kako voli svoju državu jer ujedinjuje jugoslavenske narode i tako predstavlja ideal za koji je cijeloga života radio otac kršćanskosocijalističkog radništva dr J. Ev. Krek. Zato kršćanski socijalisti ističu:

1. da će se boriti za slobodu slovenskog naroda i nezavisnost države koje je bitni sastavni dio i slovenski narod;
2. borit će se da slovenski narod postane ekonomski neovisan i snažan i da radni narod zauzme položaj koji mu pripada;
3. svom svojom snagom odbijati će napade izvana i iznutra, koji bi mogli štetiti slovenskoj narodnoj samobitnosti i demokraciji;
4. odlučno će raditi na tome da Jugoslavija bude dobra i pravedna mati svemu slovenskom, hrvatskom i srpskom radnom narodu, koji neka u njoj riješi i najteže: socijalno pitanje.

Tom prilikom kršćanski socijalisti zahtijevaju da državno vodstvo učini sve kako bi otklonilo opasnost od rata!¹²⁹

Vodstvo kršćanskosocijalističkog pokreta nazvalo je 15. rujna tu izjavu svojim nacionalnim, socijalnim, ekonomskim i političkim programom.¹³⁰ Zanimljivo bi bilo vidjeti sva ona razmišljanja o kojima se inače raspravljalo u vrhu klerikalne stranke ukoliko su se odnosila na program narodne autonomije i samoodređenja, ali ih ona zbog svoje obvezanosti režimu JRZ nije mogla objaviti. Nesumnjivo im je moralo biti jasno da gube utjecaj u narodnoj politici. Zato je u proljeće godine 1938. sa svojim nacionalnim programom istupila mlada klerofašistička intelektualna elita okupljena u krugu dra Lamberta Ehrlicha i revije *Straža v viharju*. U nekoliko točaka svojega političkog programa dotakla se i nacionalnog pitanja o kojem je izjavila: [. . .] »3. želimo očuvati i ojačati slovenstvo na zemlji koju posjeduje slovenski narod, brinuti se za povezanost svih razasutih udova slovenske porodice, njegovati do najvećeg mogućeg stupnja duhovnu i materijalnu kulturu slovenskog naroda i očuvati u slovenstvu katolicizam kao njegovu bitnu oznaku; 4. želimo slovenstvo neokrnjeno organski uključiti u našu državnu zajednicu velike i snažne kršćanske Jugoslavije [. . .].¹³¹

¹²⁸ *Grb* — Grafenauer Bogo, Struktura slovenskega vprašanja. *Dejanje*, I/1938, str. 104—105.

¹²⁹ *Delavska pravica*, 8. rujna 1938.

¹³⁰ *Delavska pravica*, 15. rujna 1938.

¹³¹ *Straža v viharju*, 14. travnja 1938.

Između njezina programa i programa pojedinih političkih grupa iz Narodnog fronta zapravo nije bilo tako velikih razlika: svi su isticali slovensku narodnu samobitnost, pravo na slobodu i autonomiju u okviru preuređene jugoslavenske države, ali je bila velika, nepremostiva razlika u ostalim pogledima: na političku demokraciju, na kulturu, na značenje ideološkog faktora i na socijalno pitanje. Klerofašistički su »stražari« bili u socijalnom pogledu za reakcionarni korporativni sistem, u pitanju političkog uređenja bili su pristalice autoritarnog principa, a u kulturnom i javnom životu zahtijevali su ideološku isključivost. Većina narodno-frontovskih političkih grupa bila je za načelo široke parlamentarne političke demokracije i za korjenit socijalni preobražaj društva, u kojem vlast treba da prijeđe u ruke radnog naroda. Tako su u odlučnim godinama potkraj prve jugoslavenske države socijalno pitanje, pitanje socijalnog preobražaja i slobode, pitanje političke demokracije i pitanje ideološke tolerancije i slobode postala ona pitanja na kojima se izvršila politička diferencijacija u Sloveniji i novo okupljanje za narodnu i socijalnu oslobodilačku borbu. Tri nacionalnopolitička programa triju najvažnijih političkih subjekata narodnofrontovskog pokreta iz 1939, koji su vrlo odlučno i originalno formulirani i radikalni u svojim zahtjevima, imaju još jednu značajnu novost: određuju također putove i nosioce za ostvarenje nacionalnog programa. Pri nabrojanju konkretnih putova i nosilaca očite su razlike u širini shvaćanja demokratskih subjekata i u shvaćanju oslobodilačkog procesa.

Tako je Sperans u svojoj poznatoj knjizi »Razvoj slovenskoga nacionalnog pitanja« s početka godine 1939, kad je naznačivao perspektive i putove slovenskog naroda, istakao da je radnička klasa vodeća snaga u sadašnjoj fazi društvenog razvoja. Ta njezina vodeća uloga mora se prvenstveno izraziti u njezinoj sposobnosti da brani demokratske i socijalne interese radnog čovjeka na selu a i srednjih slojeva [...]. Takva uloga radničke klase, odnosno njezine avangarde, ostvaruje uvjete za čvrsto zbijanje demokratskog bloka slovenskih narodnih masa, koji će istodobno predstavljati narodnu vojsku u obrani opstanka slovenskog naroda i realizaciji parole koju je postavila još 1848. godina.¹³²

A o slovenskom nacionalnom programu ponovio je ono iz manifesta slovenskom narodu godine 1937: »Sva četiri dijela slovenskog naroda imaju zajednički narodnooslobodilački cilj i zajedničkog glavnog neprijatelja: centar imperijalističke reakcije na koji se i u nas oslanja buržoazija vladajućih naroda. Konkretni putovi slovenske narodne politike nužno moraju biti drukčiji za svaki dio slovenskog naroda posebno [...]. U Jugoslaviji imaju pred sobom najvažniji zadatak: moraju sebi izvojevati takav položaj da taj dio Slovenaca postane privlačni centar svega slovenskog naroda i ujedno uporište ostalim Slovencima u njihovoj demokratskoj borbi za slobodu. Jugoslavija ima značenje za Slovence i za ostale narode u njoj samo ako su u njoj zajamčeni: njihova ravnopravnost i zaštita njihove nacionalne nezavisnosti, te uvjeti za njihov zajednički društveni napredak.«¹³³

¹³² *Edvard Kardelj*, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, 1957, str. 388.

¹³³ Isto, str. 389—390.

Program slovenskih narodnih demokrata (Ude) donijelo je njihovo glasilu *Slovenija* u dužem članku u četiri nastavka u proljeće 1939. Program je točno konstatirao da smo mi Slovenci pri osnivanju zajedničke jugoslavenske države bili bez političkog koncepta, bez prave volje za puni politički život u državi kao državni narod i bez svijesti o tome što želimo i što je naš historijski zadatak u toj državi.¹³⁴ »Unitarističko jugoslavenstvo postaje sve više anakronizam i ideološko sredstvo za održanje i opravdanje vladinih struktura koje su po svojoj zamisli centralističke. Centralizam stoji i pada s unitarističkom hegemonitičkom idejom velikospstva koja je zapravo identična s jugoslavenskim integralizmom.¹³⁵ [. . .] Mi Slovenci želimo biti kao cjelina ravnopravni kao državni narod, kao nosioci državne misli i državne vlasti. A ravnopravnost u državi za nas znači da osjećamo kao narod potpuno zajamčenim svoja životna prava, da imamo sva ustavna jamstva, da nam ih nitko ne može oduzeti [. . .] Sva politička i ustavna prava koja zahtijevamo samo su jamstvo za tu ravnopravnost, bilo da ih tko naziva autonomija ili federacija. Takvu istinsku ravnopravnost moguće je urediti samo slobodnim sporazumom zainteresiranih naroda, jer pravo na nju ne dobivamo od države, država smo mi sami, njezini narodi.«¹³⁶

Najoriginalniji je bio program kršćanskosocijalističkih intelektualaca koji je izložio njihov ideolog nacionalnog pitanja Bogo Grafenauer. U njemu je, što je odlika, analiza slovenskoga nacionalnog pitanja temeljito historijski potkrijepljena jer je autor bio školovan historičar koji je historiju dobro poznao. Konkretno je slovenski položaj odredio ovako: »Slovence veže za Jugoslaviju trostruka veza: 1. geografska orijentiranost većine našeg teritorija, 2. etnička veza s ostalim Južnim Slavenima — naime, slovensko-hrvatska granica od Buzeta u Istri do Mure jedina je granica gdje se naslanjamo na etnički srodan element — i 3. misao da smo sami u današnjem položaju preslabi a da bismo se mogli održati u borbi za tako važan teritorij kakav je naš, i da su nam za to potrebne uže veze s jedinim srodnim elementom s kojim se dodirujemo. Ali ako smo usprkos tim razlozima odlučni boriti se za snažnu Jugoslaviju, treba napomenuti da Slovenija u Jugoslaviji mora imati svoj poseban položaj, jer takav položaj zahtijeva već priroda slovenskog teritorija. On naime nema važnosti samo za Balkan (historija je pokazala da su upravo tu vrata za upad na Balkan kao i u Panoniju i Italiju), nego i svoju trajno važnu ulogu u Srednjoj Evropi, kojoj velikim dijelom pripada. Toj ulozi Slovenija ne može odgovoriti kao samo podređena jedinica centralistički uređene, pretežno balkanske države, nego samo kao njezin dio s velikim autonomijskim ovlaštenjima.«¹³⁷ Grafenauer je svoju programsku misao razvio dalje i istakao da »naša borba za Jugoslaviju nije ni u kakvoj suprotnosti s našim uvjerenjem o narodnoj samobitnosti Slovenaca koja nam je kao prirodna i historijska istina nepovrediva osnova za sav naš rad. Uvjereni

¹³⁴ *Slovenija*, 7. ožujka 1939.

¹³⁵ *Slovenija*, 17. ožujka 1939.

¹³⁶ *Slovenija*, 31. ožujka 1939.

¹³⁷ *Bogo Grafenauer*, Slovensko vprašanje, Bohinjski tedn 1939, Ljubljana 1939, str. 114.

smo da bi u Jugoslaviji sva tri naroda koja su se u njoj ujedinila na principu narodnog samoodređenja mogla neometano razvijati svoju narodnu samobitnost.«¹³⁸

U zaključnim dijelovima programa pokušao je utvrditi što je potrebno učiniti radi postizanja tih ciljeva i nabrojio: ojačanje narodne svijesti, plansko ozdravljenje slovenskih ekonomskih odnosa i najzad vrlo važno ujedinjenje slovenske narodne zajednice.

Na kraju još definicija novopredložene slovenske narodne zajednice: »Ne možemo izbjeći pitanje ideološke političke organizacije. Taj tip kombinirane političke podjele gotovo nužno donosi sa sobom raspravljavanje manjih političkih sporova na svjetonazornoj osnovi, a poniženje i zloupotrebu ideoloških vrednota u svakodnevnoj političkoj borbi koja se time zaostřava do krajnosti [. . .] U našem je konkretnom položaju glavni konkretan zahtjev ipak to da sav politički rad mora imati pred očima sve narodne interese a ne samo interese pojedinih stranaka ili čak užih grupa. I drugi, da iz politike treba odstraniti zloupotrebu ideoloških vrednota i pobrinuti se za politički odgoj naroda. Prilično sam svjestan u svom mišljenju da će ostati i stranačka i svjetonazorna diferencijacija. Sprečavati je nekim totalitarizmima držim pogrešnim jer me historija uči da su Slovenci izvojevali svoje najveće političke tekovine u znaku demokracije.«¹³⁹

Posljednje misli o otklanjanju ideološke prevlasti u politici i javnom životu vrlo su značajne. Njima se mlada kršćanskosocijalistička inteligencija izdigla do novoga, naprednijeg životnog shvaćanja politike, što je odbacivalo ono nesretno Mahničovo shvaćanje politike prema kojemu je ideološka norma bila životnom pretpostavkom. Time je bio potpuno zatvoren više nego polstoljetni krug onoga političkog shvaćanja i djelovanja koje je na žalost Slovencima prouzročilo mnogo nevolja. Ideološki su primat u politici osim klerikalaca zastupali i drugi politički pokreti. Ti su se pokreti morali u narednim historijskim kušnjama još dokazati ili prihvatiti kakvu novu političku filozofiju.

S takvim su gledanjem kršćanski socijalisti bili oni koji su spasavali što se od pozitivnog moglo spasiti iz dugogodišnje snažne katoličke tradicije, kojoj je bila odana većina Slovenaca.

Programske misli iz Speransove knjige i Grafenauerova referata odlučno su utjecale na dva programska dokumenta, komunistički i kršćanskosocijalistički, potkraj godine 1939. Oba su dokumenta najadekvatnije sažeti izraz komunističkih odnosno kršćanskosocijalističkih programskih pogleda. Oba dokumenta imaju potpuno jednake naslove: »Što želimo«. Prvi, komunistički, tiskan je kao letak Saveza radnog naroda Slovenije, a kršćanskosocijalistički objavljen je u obliku šapirografiranog vjesnika *Slovenska politika*. Oba su dokumenta zapravo posljednji nacionalnoprogramski dokumenti slovenskih komunista i kršćanskih socijalista prije okupacije, i sadrže gotovo identične nacionalne i socijalnopolitičke zahtjeve. Djelomično se razlikuju u shvaćanju širine subjekta nosioca političkog oslobo-

¹³⁸ Isto, str. 115.

¹³⁹ Isto.

đenja slovenskog naroda, što je uvjetovano različitom komunističkom i kršćansosocijalističkom političkom antropologijom.¹⁴⁰

Okupacijom počinje u Sloveniji nova historijska dijalektika. Jedna je od njezinih najznačajnijih karakteristika oružana revolucionarna borba za ostvarenje potpunoga slovenskog nacionalnog i socijalnog oslobođenja, dakle za realizaciju političkih programa najprogresivnijih prijeratnih političkih snaga. U tim je nastojanjima slovenski narod pokazao veliku narodnu samosvijest i ostvario je tako odlučnom akcijom koja je potvrdila da su i u malom slovenskom narodu snažno ukorijenjene one imanentne osobine kakve imaju svi razvijeni narodi, a te su: volja za samostalnost, ravnopravnost, samoodređenje i svestrani razvoj.

Usprkos tome što je razdoblje narodnooslobodilačke borbe odnosno Osvobodilne fronte prije svega doba neposredne borbe za ostvarenje idealnoga slovenskog programa slobodne demokratske ujedinjene Slovenije, vrlo je zanimljivo razmotriti i programske izjave o slovenskom nacionalnom pitanju koje su u toku borbe davali razni značajni aktivisti narodnooslobodilačke borbe, među njima vodstvo Osvobodilne fronte slovenskog naroda, vodstva odnosno zastupnici pojedinih u njoj udruženih političkih grupa i pojedinaca a također slovenske kontrarevolucije koja se pojavila u toku NOB.

Položaj u kojem su se našli Slovenci sve se jasnije oblikovao u alternativu: ili se bez otpora prepustiti opasnosti da kao narod jednom zauvijek nestanu, ili da u to vrijeme najteže kušnje, na ruševinama sistemâ koji su je do tada sprečavali, u revolucionarnoj borbi založe sve svoje snage i svoje nacionalno pitanje jednom zauvijek riješe. Tu je alternativu izrazio Kidričev članak »Naša nesreća i naša vjera« u prvom broju *Slovenskega poročevalca* već u svibnju 1941. U njemu je najprije govor o najgoroj katastrofi koja je zadesila slovenski narod, a zatim navještava vjerovanja u oslobođenje i ujedinjenje slovenskog naroda, u slogu i jedinstvo, oslobođenje i potpuno samoodređenje svih porobljenih naroda Jugoslavije i Balkana (*Slovenski poročevalec*, br. 1, svibanj 1941 — preštampano u »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, dalje cit. Dokumenti, Ljubljana 1962, str. 35—37).

Problem oslobođenja i samoodređenja slovenskog naroda bio je od prvog trenutka nadalje svjesno i stvarno nerazdvojivo povezan sa zahtjevom njegova ujedinjenja. Mogli bismo reći da je u svijesti slovenskog čovjeka ujedinjenje bilo na prvom mjestu i uvelike uključivalo i pojam samoodređenja (Janko Pleterški, Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije, dalje cit. OF i program Zedinjene Slovenije. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, VI/1966, str. 235).

Na sredini lipnja 1941, još prije napada na Sovjetski Savez, slovenska je Protiimperialistična fronta na svojem prvom plenumu 15. lipnja prihvatila svoj nacionalni program: tzv. »Gesla našega osvobodilnega boja« kako ih je predložio Boris Kidrič: »Pravo slovenskoga naroda na samoodređenje uključivo pravo na otcjepljenje i ujedinjenje s drugim narodima!« Ta je točka inače imala eksplicitno obrazloženje: »Tko izričito ne prizna-

¹⁴⁰ J. Prunk, Vestnik, Slovenska politika, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XXII/1983, str. 155—165.

je slovenskom i svakom drugom narodu ta prava u njihovoj cjelini, pretvara se kad kaže da je borac protiv imperijalizma; ostaje na ovim ili onim pozicijama imperijalizma pa ma kako mu se usta pjenila od 'oslobodilačkih fraza'.« Naredne tri točke samo preciziraju u danom položaju opseg i putove slovenskoga narodnog oslobodenja: »2. Oslobodenje i ujedinjenje raskomadnog slovenskog naroda uključujući koruške i primorske Slovence!; 3. Sloga i jedinstvo porobljenih naroda Jugoslavije i cijeloga Balkana u njihovoj borbi za oslobodenje; Sovjetski je Savez vodeća snaga i glavni oslonac u oslobodilačkoj borbi slovenskog naroda i svih ugnjetavanih naroda; on nam je uzor ravnopravnog zajedničkog života naroda, njihove sloge i uvjeta za njihov neometan narodni razvoj bez nacionalnog ugnjetavanja i bez kineskog zida među narodima!« (*Slovenski poročevalac*, br. 4, 22. lipnja 1941, preštampano u Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, Ljubljana 1962, str. 42—43).

Radi razumijevanja našega konteksta i izbjegavanja napomena i zamjerke o nepoznavanju odnosno nerazumijevanju posljednjih misli Komunističke partije Slovenije pri njezinoj odluci za narodnooslobodilačku borbu treba reći ovo:

Komunistička partija Slovenije, glavna idejna i politička snaga u Osvobodilnoj fronti, bila je za sve vrijeme postojanja OF na stajalištu lenjinističke ideologije i u svojoj političkoj ontologiji zamišljala je potpuno monolitno socijalističko društvo. Ipak je vrlo objektivno ocjenjivala društveno-političku konstelaciju i sve svoje napore, strategiju i taktiku usmjeravala na prve i najneposrednije zadatke, borbu protiv fašizma i za narodno oslobodenje, što je bilo potpuno u skladu sa zadacima međunarodnoga komunističkog pokreta.

Takvu ulogu i namjeru priznavali su Komunističkoj partiji svi njezini saveznici u Osvobodilnoj fronti, i u tome i u programskim stajalištima među njima nije dolazilo do razilaženja koja su se katkad pojavljivala u pitanjima metoda borbe protiv protivnika OF te oblika i tempa socijalnog preobražaja kako su tada nazivali socijalističku revoluciju.

Osvobodilna je fronta nastala i razvijala se u vrijeme velikoga svjetskog protufašističkog rata, kad je slovenski narod bio okupiran, raskomadani i osuđeni na smrt, a među starim slovenskim političkim strankama nije bilo nijedne koja bi bila voljna i sposobna organizirati narodni otpor. Organizirala ga je KPSI s Osvobodilnom frontom. Primarni cilj: narodno oslobodenje KPSI je jasno isticala za cijelo vrijeme narodnooslobodilačke borbe. Tako je u Kidričevom članku »Za pravilno izvođenje linije Osvobodilne fronte« u glasilu KPSI *Delu*, rujna 1941, izložen osnovni zadatak Osvobodilne fronte: »pridonijeti sve što je u slovenskim snagama slomu njemačkog i talijanskog fašizma, postići nacionalno oslobodenje i ujedinjenje svih Slovenaca« (Boris Kidrič, *Zbrano delo*, knj. I, Ljubljana 1978, str. 160).

Pri osnivanju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora 16. rujna 1941. B. Kidrič je napisao članak o značenju toga osnivanja. U kratkom članku (izišao je u *Slovenskem poročevalcu*, br. 18, 20. rujna 1941) napisao je misao koja svjedoči o nacionalnom programu oslobodilačke borbe i SNOO: »Na prvom mjestu te su odluke (odluke SNOO — J. P.) prvi

korak ka uspostavi slovenske narodne suverenosti koju smo izgubili i koju vlastitom oslobodilačkom borbom želimo obnoviti u većoj snazi i sjaju nego ikada prije. Objavljene odluke prvi su znaci nove slovenske vlasti koja se sa sve većim autoritetom javlja u Osvobodilnoj fronti.«

U početku studenog 1941. Centralni je komitet Komunističke partije Slovenije dao izjavu o odnosu KPSI prema slovenskom nacionalnom pitanju. U njoj je pobijao klevete svojih političkih protivnika da su komunisti nacionalno ravnodušni. Tvrdio je da se KP u Sloveniji još prije rata jasno izrazila o pravu slovenskog naroda na ujedinjenje, što je potvrdila i Kominternu i njezine sekcije KP Italije i KP Austrije, i tako se danas kompetencije i akcije KPSI protežu i na primorske i koruske Slovence. U letku se također kaže da su KPSI i KPJ poslije okupacije bile jedina veza među raskomadanim jugoslavenskim narodima i da su prve izišle s parolom o slozi i jedinstvu jugoslavenskih naroda. U posljednjoj od jedanaest točaka kominike tvrdi: »Ubrzo poslije sloma Jugoslavije, još prije napada fašističke Njemačke na Sovjetski Savez, kompetencija se Komunističke partije Slovenije kao sastavnog dijela Komunističke partije Jugoslavije proširila na primorski i koruski slovenski teritorij. Svaka pomisao da bi KPSI 'odstupila' Trst i Maribor, ili da bi se KPSI mogla odreći bilo kojega slovenskog nacionalnog prava, prema tome je potpuna besmislica. Istina je obratna — da ona zahtijeva istinski proleterski internacionalizam koji zastupa Komunistička internacionala, sva prava za slovenski narod i njegov razvoj te potpuno jamstvo da razvoj i opravdani zamah stoljećima tlačenoga slovenskog roda neće moći nikada više i ni u kom pogledu sprečavati imperijalistička tuđinčeva peta« (*Slovenski poročevalac*, br. 24, 8. studenoga 1941).

U nacionalnom programu Osvobodilne fronte bio je odmah od početka jasan cilj: ujedinjena, slobodna Slovenija i isticana vizija te slobodne Slovenije u nekom savezu odnosno zajedništvu slobodnih i ravnopravnih jugoslavenskih naroda. Svoju predodžbu o budućoj jugoslavenskoj državi, odnosno o mjestu i ulozi Slovenije u njoj, OF je gradila i modificirala postupno sa širenjem narodnooslobodilačke borbe i u suočavanju sa svojim političkim protivnicima koji su joj spočitavali da nije za Jugoslaviju. Tako je u jesen 1941. jedna od mihailovičevskih građanskih grupa u Sloveniji, Nagodetova »Stara pravda« (koja je tada bila još članica OF, ali je ubrzo zatim bila isključena), izdala letak u kojem je Slovence pozivala da bojkotom javnih lokala odaju počast prazniku jugoslavenskog ujedinjenja 1. prosinca. Na letku je također napisala: »Svojim znanjem o tome što to znači posvjedočit ćemo nepokolebljivu vjernost jugoslavenskoj ideji, koja će poslije ove kušnje zasjati snažnije nego ikada prije. Među nama više nema stranačkih razlika, sada smo svi braća. Naša su srca i naše oči sada okrenuti prema Londonu, gdje je naš kralj, gdje je naša vlada, gdje su naši slovenski zastupnici. Ondje su naši vođe, nigdje drugdje« (France Škerl, *Jugoslovanska ideja pri Slovincih v dobi narodnoosvobodilnega boja do Drugega zasedanja AVNOJ*, dalje cit. Škerl, *Jugoslovanska ideja, Prispevki za zgodovino delavskoga gibanja*, XIV/1974, str. 214). Vodstvo Osvobodilne fronte reagiralo je svojim pozivom na bojkot lokala i svojim obrazloženjem u članku *Slovenskega poročevalca* koje glasi: »Pošto je to odlučila, Osvobodilna fronta slovenskog naroda

jasno izjavljuje da se u našoj slobodnoj budućnosti nikada više ne smije ponoviti stanje koje je prijašnjih godina narodima Jugoslavije i radnom sloju sprečavalo da mogu potpuno iskreno sudjelovati u proslavi 1. prisinca, stanje koje je napokon upropastilo i samu Jugoslaviju. Osvobodilna će fronta slovenskog naroda slovenskim narodnim oslobođenjem zajamčiti slovenskom narodu sva prava koja zahtijeva slovenska narodna individualnost. Uvođenjem dosljedne narodne demokracije slovenskom će narodu biti zajamčena sva njegova ljudska prava« (*Slovenski poročevalec*, br. 26, 22. studenoga 1941). Proslava neka protekne u znaku duboke borbene solidarnosti s braćom na jugu i u znaku pojačane borbe protiv fašističkih ugnjetača« (isto).

Vrlo su jasno i konkretno slovenski program otkrile Temeljne točke Osvobodilne fronte prihvaćene na 4. plenumu OF, na početku studenog 1941:

»1. Protiv okupatora treba započeti neminovnu akciju.
2. Ta akcija predstavlja polazište za oslobođenje i ujedinjenje svih Slovenaca.

Stojeći na stajalištu prirodne i sudbinske povezanosti jugoslavenskih naroda OF ne priznaje komadanje Jugoslavije i svim snagama radi za slogu i jedinstvo njezinih naroda.

Istodobno teži povezanosti slovenskog naroda pod vodstvom velikoga ruskog naroda na osnovi prava svakoga naroda na samoodređenje« (Dokumenti . . . , knjiga 1, str. 255).

Temeljne točke Osvobodilne fronte omogućile su razmišljanje i planiranje još jasnijeg nacionalnog programa odnosno posebne deklaracije o slovenskom nacionalnom pitanju i pitanju jugoslavenske države. O takvoj je namjeri CK KPSI obavijestio Centralni komitet KPJ na sredini prosinca 1941: »[. . .] Izvršni odbor izdat će Magnu Chartu slovenskih prava, u kojoj će javno napasti Kreka i (jugoslavensku) londonsku vladu«, te je istakao:

»a) O svojoj sudbini, o vanjskim odnosima i unutrašnjem uređenju odlučivat će slovenski narod sam;

b) slovenski narod čvrsto ostaje sada kao i prije pri tome da je voljan za bratski zajednički život svih naroda Jugoslavije itd., ali ističe nepokolebljivo pravo na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje;

c) naša narodna vojska izrasta iz slovenskih partizanskih odreda i Narodne zaštite« (Dokumenti . . . knjiga 1, str. 235).

Prijedlog deklaracije slovenskih narodnih prava u isto je vrijeme sastavilo i vodstvo kršćanskosocijalističke grupe u OF. (Dokument do sada nije bio poznat, nalazi se u privatnoj ostavštini Edvarda Kocbeka — kopija u autora.)

»Polazeći od Temeljnih točaka prihvaćenih na Drugoj plenarnoj sjednici Slovenskoga narodnooslobodilačkog odbora, Osvobodilna fronta slovenskoga naroda proglašava narodnu Deklaraciju slovenskih narodnih prava«:

Deklaracija koja ima osam točaka govori najprije o slovenskoj narodnoj do zrelosti i jasnoj državopravnoj svijesti o suverenosti koju je slovenski

narod stekao u sadašnjoj borbi za narodni opstanak. Zato je slovenska borbena narodna zajednica, koju predstavlja Osvobodilna fronta, izraz težnje za potpunim slovenskim oslobođenjem i ujedinjenjem i ne priznaje i nikada neće priznati imperijalističko i fašističko komadanje Slovenije, nego će se boriti protiv okupatora. Deklaracija ističe značenje slovenske partizanske vojske koja će »slovenski teritorij osloboditi a i ubuduće braniti slovensku narodnu suverenost«. Zatim se poziva na pravo OF i slovenskog naroda »na potpunu narodnu suverenost u skladu sa svečanim izjavama Churchilla, Roosevelta i Staljina«. Posljednje dvije točke kažu ovo:

»7. U tom smislu slovenski narod ili Osvobodilna fronta kao njegova današnja predstavica ne mogu ni izvana ni iznutra primati upute koje bi bile suprotne dosadašnjoj slovenskoj narodnoj suverenosti.

8. Suvereni slovenski narod teži novom bratskom zajedničkom životu s ostalim narodima Jugoslavije i svim južnim Slavenima. Ali ističe da kao narod koji ima pravo i odlučan je do kraja uspostaviti svoju narodnu suverenost u svakom političkom obliku zajedničkog života za sve vrijeme čvrsto ostaje pri svome načelno i praktično zajamčenom pravu na samoodređenje koje uključuje i pravo na otcjepljenje.«

O kraju godine 1941. potrebno je nešto reći o narodnim programima političkih protivnika Osvobodilne fronte. Ti su protivnici od ljeta 1941. nadalje pripremali oslanjanje na Dražu Mihailovića. To je oslanjanje bilo više propagandno nego stvarna ili idejna srodnost. Kontrarevolucija je u Sloveniji rasla iz svojih društvenih, političkih i idejnih osnova, a one su bile drukčije od osnova iz kojih je izraslo mihailovićevstvo u Srbiji. Slovenska kontrarevolucija nije postala njegov privjesak, jer je rasla samostalno iz svojega društvenog položaja i već u početku pokazala mnogo svojih osobina a u kasnije ih vrijeme i izražavala (France Škerl, Prispjevki k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941, dalje cit. Razvoj nasprotnikov OF. *Zgodovinski časopis*, 1967, str. 192).

Program što ga je proglasio Mihailovićev pokret bio je program krajnje militarističkog krila velikosrpske buržoazije. Ali takav program slovenske grupe, koje su se inače oslanjale na Dražu Mihailovića, nisu prihvaćale. Oslanjale su se na Mihailovića radi općega jugoslavenskog jedinstva, koje bi se obnovilo na osnovama kapitalističke ekonomije, ali su istodobno bile protiv unitarizma i centralizma. Te su se grupe odlučile za federalistički princip, čak stara JNS, kako je pokazao sporazum između Kramera i Natlačena u rujnu 1941 (isto).

Drukčije je bilo s Osvobodilnom frontom: tu je postojao politički program, i s tim narodni program svih grupa koje su u njoj bile udružene, potpuno jedinstven, jer je od svoga početka OF bila politički jedinstven organizam. Zato su pojedine izjave što su ih davale pojedine političke skupine uključene u OF uvijek davane u ime Osvobodilne fronte. U Osvobodilnoj fronti slovenskoga naroda bila su već od početka godine živa razmišljanja o ostvarenju nekoga zajedničkog političkog organa koji bi uz vrhovni štab partizanskih odreda bio politički predstavnik jugoslavenskih naroda što se bore u domovini.

O tome govori stavak iz Kidričeva pisma Centralnom komitetu KPJ, 7. siječnja 1942, u kojem objašnjava položaj u Sloveniji: »Za naš bi položaj u Sloveniji bilo izvanredno povoljno ako bi se na slobodnom teritoriju što prije održala konferencija zastupnika oslobodilačkog pokreta svih naroda Jugoslavije [. . .] Trebalo bi da konferencija bude u smislu jedinstvene i složne borbe naroda Jugoslavije protiv okupatora. Gledano s našeg stajališta, bilo bi dobro ako bi se na toj konferenciji osnovao Narodnooslobodilački odbor [. . .] za cijelu Jugoslaviju« (Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 268). Sličan je zahtjev u lipnju 1942. izrazio u pismu Kardelju i član vodstva sokolske grupe u OF Zoran Polič (Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, str. 153).

Slovenski narodnooslobodilački pokret vrlo je rano pokušao jasno odrediti granice buduće Slovenije, kao jedan od osnovnih elemenata slovenske državnosti. Prvo određenje toga pitanja bilo je već u pozivu CK KPSI na dan njemačkog napada na Sovjetski Savez, 22. lipnja 1941, kad je slovenski narod bio pozvan u borbu do potpunog uništenja fašističkih napadača »dok ne bude oslobođen i posljednji pedalj slovenske zemlje od Jadranskog mora do sjevernih slovenskih krajeva, od Koruške do Sutle [. . .]« (Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 44—47).

U proljeće 1942. Komunistička je partija Slovenije, izazvana prijekorima kontrarevolucije da prodaje slovenski narod, dala preciznu izjavu o slovenskim granicama. Izjava je bila kratka ali potpuno jasna, i glasila je: »S obzirom na klevete što ih pronose neprijatelji Partije, Osvobodilne izjavljuje:

1. Oslobođenoj i ujedinjenoj Sloveniji pripada osim teritorija na kojem živi slovensko stanovništvo i teritorij koji je u posljednje imperijalističko doba bio nasilno odnarođen.

2. Pitanje pravednih budućih slovenskih granica nije pitanje spletkarske i zakulisne nadripolitičke licitacije nego pitanje današnje oružane borbe slovenskog naroda i stvarne snage slovenskog partizanstva koje s Narodnom zaštitom predstavlja jedinu slovensku narodnu vojsku« (Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, str. 57).

Takvo stajalište o slovenskim granicama bilo je mnogo šire nego npr. ono koje je godine 1933. bilo izraženo u brošuri o programu slovenskoga narodnorevolucionarnog pokreta što ju je izdalo partijsko vodstvo u inozemstvu i u kojoj je bilo rečeno da slovenski teritorij čine krajevi u kojima slovensko stanovništvo ima većinu (J. Pleterski, Osvobodilna fronta in Zedinjena Slovenija, str. 241).

Zatim je Komunistička partija Slovenije već više puta progovorila o slovenskim granicama. Značajna je izjava namijenjena partijskom aktivu i predstavnicima pojedinih grupa u vodstvu OF koju je dao Boris Kidrič na partijskoj konferenciji na Kočevskom Rogu u svome uvodnom referatu 5. lipnja 1942: istakao je potrebu jedinstva jugoslavenskih naroda, istupio protiv reakcionarne šovinističke mržnje prema talijanskom i njemačkom narodu, odbacio klevete o prodaji Trsta, Maribora, Celovca i Gorice i o uključivanju Slovenača u Podunavsku federaciju te ponovio načelnu izjavu CK KPSI o granicama od 1. svibnja 1942 (Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, str. 228—229).

Popularizacijsko stajalište KPSL o tome pitanju pripremio je u posebnoj brošuri potkraj godine 1942. Pavle Vilhar — Lovro Kuhar, i ona je imala velik učinak (J. Pleterški, Osvobodilna fronta in Zedinjena Slovenija, str. 242). Obrazloženje izjave slovenskih komunista o slovenskim granicama nalazi se u Kardeljevu izvještaju Titu od 14. prosinca 1942, u kojem kaže: Izjavu o slovenskim granicama slovensko je vodstvo formuliralo samostalno. Načelo ujedinjenja Slovenaca bez obzira na stare državne granice bilo je pri tome neosporno priznato polazište. CK KPSL dao je tu izjavu svjesno zato da osigura položaj i ugled KPSL kao glavnog nacionalnog faktora — CK KPSL dao je tu izjavu i zbog toga što je bio uvjeren da su tako postavljene granice pravilne i sa stajališta marksizma-lenjinizma kao i sa stajališta prava svakoga naroda na samoodređenje.

Od sredine godine 1942. pojavljuje se i niz teoretskih programskih razmišljanja o slovenskom nacionalnom pitanju iz reda pristalica Osvobodilne fronte. Među njima je zanimljiva poduža rasprava Maksa Strumecčkog iz srpnja 1942. u partijskom glasilu *Delu*, »KPSL i Jugoslavija«, vjerojatno napisana po nalogu CK KPSL. Autor je realno i smireno izložio svoje misli i odbio prigovore neprijatelja na račun KPSL. Opisao je značenje versailleske Jugoslavije i njezin slom zbog neriješenog nacionalnog pitanja. Branio je oružanu borbu kao osnovu akcije slovenskog naroda protiv okupatora, jer da je samo oružana borba masa ugnjetenog naroda, oslonjenog na revolucionarne oslobodilačke pokrete i perspektivu revolucionarnih promjena, put koji će dovesti do narodnog oslobođenja. Upozorio je da narod neće obnovu onakve Jugoslavije kakva je bila, jer bi to značilo obnovu svega onoga što je potresalo staru državu i u budućnosti bi dovelo do još sudbonosnijih posljedica. Ali odbijanje stare Jugoslavije sa svim njezinim protunarodnim i narodnougjetačkim oznakama ne znači negiranje Jugoslavije uopće. Naprotiv! Borba za samoodređenje i njegovo uvažavanje jedini je način za zbliženje jugoslavenskih naroda i ujedinjenje u jedan državni savez koji protunarodni elementi nikada nisu mogli doseći. Priznavanje prava na samoodređenje odstranit će osjećaj narodne zapostavljenosti koja je prije otuđivala Slovence od drugih naroda itd. (KPSL in Jugoslavija, *Delo*, srpanj 1942, br. 4).

Na sredini godine 1942. štampan je u ciklostil tehnici »Slovenski zbornik, 1942«, u kojem se nalazi obilje zanimljivih misli o slovenskom nacionalnom programu, o njegovim perspektivama, o novom slovenskom društvu, o novoj kulturi, o odnosu Slovenaca prema novoj, drukčijoj jugoslavenskoj državi i o vanjskopolitičkoj orijentaciji slovenskog naroda. U zborniku su sa svojim prilogima sudjelovali ugledni vođe Osvobodilne fronte, naročito predstavnici u njoj udruženih slovenskih kulturnih radnika. Osim literarnih priloga: Otona Župančiča, Frana Albrehta i Mateja Bora, sa svojim su publicističkim prilogima sudjelovali: Juš Kozak, »Slovenskom obrazovanom čovjeku«; Ferdo Kozak, »Narod je umro — živio narod!«; Edvard Kocbek, »Narod i socijalno oslobođenje«; Boris Zihlerl, »Dva međaša u razvoju slovenske misli«; Fran Zwitter, »Vanjskopolitička orijentacija Slovenaca«; Boris Kidrič, »Uloga radničke klase i radnog naroda u slovenskom narodnooslobodilačkom pokretu«; Josip Vidmar, »Na prijelomu«; Lojze Ude, »Unutrašnja fronta slovenskog naroda i jugosla-

venstvo»; Prežihov Voranc — Lovro Kuhar, »Za samoodređenje slovenskog naroda« i Jože Zemljak, »Misli o slovenskom međunarodnopolitičkom konceptu«.

Ovdje ćemo primjera radi navesti samo neke koji se obično malokad spominju. Tako je Juš Kozak zanimljivo odredio ulogu slovenske inteligencije: »U borbi za slobodu slovenska inteligencija mora ići s narodom. Danas nije dovoljno osjećati s narodom, premalo je diviti se njegovu stvaranju jezika i romantično ga hvaliti. Narodu treba služiti i pripremati mu budućnost da postane istinski gospodar svoje zemlje s jakom voljom za život. Slovenska inteligencija mora postati svjesna radne zajednice svojega naroda i čovječanstva« (Slovenski zbornik, 1942, str. 7). Za Ziherla su dva događaja međaši u razvoju slovenske misli »koji nekako obuhvaćaju cijelo stoljeće političkog dozrijevanja i konačnog nacionalnog oblikovanja slavenskih naroda: godina 1848. sa sveslavenskim kongresom u Pragu i godina 1941. sa sveslavenskim mitingom u Moskvi. Tim dvjema obljetnicama istodobno je obilježen razvoj slavenske misli od maglovitog panslavizma do konkretne, realne zamisli slavenske suradnje koju sa svom nužnošću zahtijevaju veliki događaji naših dana«. Zatim ocjenjuje panslavizam i kaže: »Već je nekako prirodno da su panslavizam odbijali svi istinski veliki duhovi među Slavenima, od našega Prešerna preko ruskih i čeških zapadnjaka pa do Lenjina i boljševika. Odbijali su ga u ime prave sveslavenske slobode, svjesni da je tu slobodu moguće postići samo unutrašnjim oslobođenjem slavenskih naroda, buđenjem i političkom aktivizacijom širokih narodnih masa [. . .]« I na kraju zaključak »Naše goruće i sveobuhvatne težnje idu samo za tim da se svi slavenski narodi mogu mirno i slobodoljubivo razvijati u okviru svojih država. Odlučno i čvrsto odbijamo svaku misao panslavizma kao reakcionarne struje, nadasve neprijateljske visokim zadacima narodne ravnopravnosti i narodnog razvoja svih država [. . .]« (isto, str. 19—20).

Zanimljiv je i Franc Zwitter koji u svojem članku skicira slovensku vanjskopolitičku orijentaciju i kaže: »[. . .] Za mali slovenski narod, koji će ipak i ubuduće biti susjed velikoga njemačkog i velikoga talijanskog naroda, jedina je trajna garancija narodnog opstanka država na koju su se još u doba carskog režima s povjerenjem osvrtnale generacije naših predaka i iz te tada još naivne vjere crple moralnu snagu u nejednakoj narodnoj borbi. Danas je ta država pred cijelim svijetom dokazala ne samo svoju vojnu snagu, nego i svu snagu svoga socijalnog uređenja i svojega shvaćanja nacionalnog načela. Slavenska je ideja time dobila nov sadržaj. Ali je jasno da je to za Slovence moguće ostvariti samo ako se tome velikom političkom bloku pridruže kao potpuno ravnopravni činitelji, kojima su zajamčene njihove posebnosti, ne samo svi južnoslavenski narodi nego i Rumunji i Mađari. Slovenija bi u tom slučaju mogla postati kamen-temeljac, gdje bi se taj blok doticao s Italijom i odvajao Njemačku od Sredozemnog mora. Pravac Moskva—Budimpešta—Trst mogao bi postati glavna žila slovenskog prometa, kao nekoć pravac Beč—Ljubljana—Trst i kasnije Pariz—Ljubljana—Beograd—Carigrad« (isto, str. 26).

Takvo dalekovidno predviđanje, koje je praksa u cjelini potvrdila, sjajan je rezultat lucidnih zaključivanja koja daje kritičko rasuđivanje historijskih tokova.

Lojze Ude u svom se članku »Unutrašnja fronta slovenskog naroda i jugoslavenstvo« uhvatio ukoštac s upravo izuzetnom iskrenošću i samokritikom bez zatvaranja očiju pred biti slovenskoga nacionalnog pitanja. Udetova je formulacija jedna od najprodubljenijih i najpreciznijih predodžbi slovenske narodne individualnosti i neumoljiv obračun s jugoslavenskim nacionalnim unitarizmom. Ude je napisao: »Za svakog je čovjeka prema tome odmah jasno sve to: da nam ljudi koji ne priznaju da smo mi Slovenci narod osporavaju pravo na samoodređenje i pravo na vlastitu državnost. Ali je u stvarnosti to još opasnije. Slovenci koji ne priznaju činjenicu da smo mi Slovenci narod nose u sebi najopasniju klicu renegatstva, duhovno raspoloženje da postanu slovenski otpadnici, ukoliko neki to već nisu. Nikakvo nastojanje neke slovenske regionalne kulturne individualnosti ne može, posebno u situaciji u kakvoj smo danas (nedovršenost rješenja hrvatskog pitanja, spor zbog Bosne, nužnost uzdati se — što se tiče pomoći s juga — prije svega u vlastite snage), duhovno kočiti Slovenca da u sporu, u koji ga historija postavlja, odgovori negativno za slovenstvo. Samo Slovenac koji otvoreno, nedvosmisleno, bez ograda priznaje da smo mi Slovenci narod u potpunom značenju te riječi, ispovijeda također vjeru da mi Slovenci moramo imati budućnost upravo kao Slovenci. Samo Slovenac koji je svjestan da smo narod, spreman je za slovenstvo i raditi i boriti se. Svaki drukčiji odnos prema slovenstvu oduzima borbenu djelu svaki dublji smisao, jer je to u najboljem slučaju samo slovenstvo do opoziva, samo neka tolerancija slovenstva a ne utvrđivanje za budućnost, na svim stranama. Borben, odlučan i dosljedan prema nijemstvu, talijanstvu i mađarstvu ne može biti onaj Slovenac koji nije takav i prema protuslovenskim tendencijama sa inače srodnog slavenskog juga. Unutrašnju slovensku frontu slabi svatko koji s tim nije načisto« (isto, str. 39).

U listopadu 1942, nakon prestanka velike talijanske ofenzive i prijema veselih novosti o partizanskim pobjedama na jugoslavenskom jugu, Osobodilna je fronta još intenzivirala izjave o svojem stajalištu prema Jugoslaviji. To je s druge strane činila i zato da bi parirala spočitavanjima slovenske kontrarevolucije da je OF protujugoslavenska.

Pogledajmo najbolje samo ukratko nacionalne programe slovenske kontrarevolucije kad je bila u punom zamahu. Glavni poznavalac slovenske kontrarevolucije Boris Mlakar kaže o njima ovo: »Nakon pregleda svih značajnijih dokumenata koji su spominjali slobodnu, suverenu i ujedinjenu Sloveniju, možemo zaključiti da se zapravo nigdje nije išlo za planovima o istinski nezavisnoj slovenskoj državi. Čini se da se u isticanju Slóvenije išlo prije svega za slobodnijim izražavanjem nekadašnjih separatističkih ili autonomističkih težnji, ili, još bolje, za tim da se prelicitira program OF koja je sebi postavila zadatak postići slobodnu i ujedinjenu Sloveniju. Pri tom su se pretjerivanja prije svega pokazivala u neumjerenim i utopijskim teritorijalnim zahtjevima za tu veliku Sloveniju. Službeno je Slovenska ljudska stranka još u svojem prvom programu, u jesen 1941, koji je prosljedila i ministru Mihi Kreku u London, na prvom mjestu zahtijevala na osnovi etničkog načela 'slobodnu i samostalnu Sloveniju' sa cijelim ekonomski i prometno zaokružanim teritorijem koji joj pripada.« Izraz »samostalna Slovenija« ne smije

nas tu zavesti jer već u drugoj točki toga programa stoji da će ta Slovenija biti ravnopravan sastavni dio obnovljene, proširene i federativno uređene Kraljevine Jugoslavije itd. Ali četvrta točka izražava čak interes da se Jugoslavija udruži s Bugarskom i da tako velika Jugoslavija postane kičma buduće Balkanske unije.

Možemo reći da je to bio program kojega se SLS uglavnom držala do kraja, iako je u pogađanjima s liberalima morala popustiti toliko da je program samostalne Slovenije došao istom na drugo mjesto. Takav je kompromis uvažen i u zajedničkom programu kontrarevolucionarne Slovenske zveze u proljeće 1942 (Boris Mlakar, O političkih programih slovenske kontrarevolucije 1941—1945. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XXII, 1982, str. 214).

Takvo »popuštanje« izazvalo je proteste druge grupe klerikalnog tabora, tj. »stražara«, kojima se i pripisuje nastojanje za samostalnu Sloveniju. Uistinu su to bili učenici dra Lamberta Ehrlicha, fanatični protukomunisti, najviše — samoslovenski, a ipak se i u njih vidi da nisu istinski računali s tim da Slovenija bude potpuno samostalna država. Po njihovoj koncepciji Slovenci moraju kao samostalan suvereni narod najprije formulirati svoje teritorijalne zahtjeve, a tek zatim s toga gledišta utvrditi one šire političke i ekonomske okvire u koje se u vlastitim poslovima želi dobrovoljno uključiti suverena slovenska država. Zbog toga su »stražari« zahtijevali za Sloveniju granice na Tilmentu, na Visokim Turama i istodobno izražavali šovinistička stajališta prema susjednim Talijanima i Austrijancima. Ali ih to nije sprečavalo da u praksi surađuju s talijanskim i njemačkim okupatorom (isto, str. 215).

Kao jedan od glavnih ciljeva njihov je program postavljao istiskivanje njemačkog utjecaja iz Srednje Evrope gdje bi po njihovu mišljenju morali apsolutno prevladati Slaveni. Prema stražarskom mišljenju za Slovence ima prvenstveno značenje da dobiju teritorijalnu vezu sa sjevernim Slavenima s kojima moraju stupiti i u državni savez (isto, str. 218).

U listopadu 1942. je, kao što smo već spomenuli, *Slovenski poročevalec* u posebnom izdanju donio poduži članak »Osvobodilna fronta slovenskog naroda i Jugoslavija«. Iz toga se reprezentativnog članka može jasno vidjeti kakvo je bilo stajalište vodstva OF prema Jugoslaviji u tom odlučnom trenutku kad se razmišljalo o osnivanju AVNOJ-a.

Pogledajmo to opredjeljenje: »Osvobodilnoj fronti slovenskog naroda vrlo rado spočitavaju da je 'protiv Jugoslavije'. Svoje klevetanje pokušavaju poduprijeti činjenicom što je OF bezobzirno raskrinkala greške stare versailleske Jugoslavije [. . .] Je li kritika stare Jugoslavije uistinu 'protujugoslavenska'? Je li slovenski nacionalni program već sam po sebi uperen protiv Jugoslavije? Najzad: je li spoznaja da svaki narod mora sebi izvojevati svoju potpunu nacionalnu slobodu, ako se želi udružiti s bratskim narodima u ravnopravnu zajednicu — protujugoslavenska? Osvobodilna fronta smije danas s ponosom naglasiti da svoj slovenski program nije nikada postavljala nasuprot ideji jugoslavenske zajednice, izgrađene na osnovi narodne ravnopravnosti i pravu svakoga naroda na samoodređenje. Štoviše, Osvobodilna fronta smije tvrditi da je jedina

u Sloveniji pragmatično i praktično pokazala put kako je moguće izvojevati slovenskom narodu njegova suverena narodna prava, a istodobno ostvariti uvjete i za nov budući slobodan zajednički život naroda Jugoslavije, uvjete za novu Jugoslaviju utemeljenu na narodnoj ravnopravnosti i zadovoljstvu njezinih naroda. Što se tiče borbenog puta Osvobodilne fronte, taj je put jedini koji zaista ostvaruje uvjete za novu Jugoslaviju. Ako je velikosrpska hegemonija u staroj Jugoslaviji razbijala slogu i jedinstvo južnoslavenskih naroda, sada ih zajednička partizanska borba protiv fašističkih imperijalista i okupatora stvara na novim temeljima, na temeljima zajedničkih borbenih nastupa, za koje prolijevaju svoju krv i srpski i slovenski, hrvatski i crnogorski partizani. Narodnoslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije kojom zapovijeda zajednički vrhovni štab najbolja je veza među narodima Jugoslavije kakve je ikada bilo. Smijemo tvrditi, potpuna pobjeda narodnooslobodilačke partizanske vojske Jugoslavije istodobno je jamstvo i uvjet za nastanak i pobjedu nove Jugoslavije. Partizanski pokret jugoslavenskih naroda udružuje u najvišem i najčistijem značenju riječi načelo samoodređenja s voljom čvrsto osvjedočenih naroda Jugoslavije za slogu, jedinstvo i zajednički život. U tom smislu smije i mora Osvobodilna fronta napisati na svoju zastavu: *Slobodna i ujedinjena Slovenija u slobodnoj, na narodnoj ravnopravnosti utemeljenoj, Jugoslaviji* («*Slovenski poročevalec*, listopad 1942, posebno izdanje).

Osnivanje AVNOJ-a 26. studenog i njegova rezolucija postavili su već prve konkretne oblike političkog i, ako možemo reći, državnog povezivanja jugoslavenskih naroda. Nova je jugoslavenska država nastala ni iz čega, samo iz oslobodilačke borbe jugoslavenskih naroda, koji su se osjećali sudbinski povezani i željeli su očuvati tu sudbinsku povezanost, ali u novom demokratskijem, ravnopravnom državnom savezu. U Izvršnom su odboru OF bile poslije prvih vijesti o osnivanju AVNOJ-a, 12. prosinca 1942, žive rasprave o značenju zasjedanja, kojemu Slovenci zbog neprijateljske ofenzive nisu prisustvovali. Zaključak IO OF bio je »da slovenski narod u obliku Osvobodilne fronte pristupa AVNOJ-u u Bihaću a da time nije prejudicirao državnu volju slovenskog naroda koji će se o narodnoj suverenosti izjasniti na prvim slobodnim izborima« (Edvard Kocbek, *Tovarišija*, str. 299).

Izvršni je odbor o osnivanju AVNOJ-a izdao posebni kominike u kojem je objasnio zašto predstavnici Slovenaca nisu prisustvovali tome zasjedanju i izjavio: »Međutim, bez obzira na to, IO se u ime Osvobodilne fronte slovenskog naroda u cjelini slaže s općim pravcem toga zasjedanja i ubrzo će i odrediti svoje delegate za avnojske organe.« A zatim je izjavio što misli o AVNOJ-u: »U Bihaću su bili zacrtani prvi obrisi nove demokratske Jugoslavije, narodne Jugoslavije, domovine slobodnih i ravnopravnih naroda. U tu novu Jugoslaviju slovenski narod neće stupiti, kao godine 1918, kao narod bez zasluga i bez prava, kao narod kojemu su drugi kovali sudbinu i ustave. Slovenski je narod svojom borbom i svojim žrtvama pridonio zajedničkoj oslobodilačkoj stvari toliko kao malo koji narod u Evropi. U novu Jugoslaviju će zato *Slobodna i Ujedinjena Slovenija* od Trsta do Špilja, od Kupe do Celovca

stupiti sa svim onim pravima koja će joj omogućiti da na njezinom tlu vlada jedino slovenski narod sam« (*Slovenski poročevalec*, posebno izdanje, prosinac 1942).

Izjave i članci koji su u Sloveniji bili napisani u vezi sa zasjedanjem AVNOJ-a u Bihacu ukazivali su na njegovo značenje i za Slovence. Zapravo možemo reći da je život u Sloveniji poslije zasjedanja u Bihacu tekao u njegovoj sjenci. Kad je u povodu druge obljetnice osnivanja Oslobodilne fronte Izvršni odbor slao pozdrave na razne strane, poslao je pozdrav i AVNOJ-u. U njemu mu je izrazio svoju suglasnost riječima: »Oslobodilnu frontu odmah od početka vode ista načela koja su izražena u historijskom proglasu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Prihvatili smo taj proglas kao jamstvo za sretnu i slobodnu budućnost naroda Jugoslavije. U njemu mi Slovenci imamo najčvršći oslonac u našoj teškoj oslobodilačkoj borbi protiv okupatora i bjelogardističkih izdajica, u borbi u kojoj moramo postići oslobođenje cijele naše duga stoljeća porobljene zemlje. Borit ćemo se na vašoj strani za ostvarenje toga stoljetnog sna slovenskog naroda za trijumf naše svete domovinske stvari« (*Slovenski poročevalec*, br. 9, 27. IV 1943).

Na sredini godine 1943. Boris Kidrič poslao je uputu da u *Slovenskom poročevalcu* treba razbiti uski slovenski okvir i sistematičnije isticati Jugoslaviju. U tom je smislu zatim slijedio niz članaka (France Škerl, Jugoslovenska ideja pri Slovincih, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XIV/1974, str. 226). *Slovenski poročevalec* najprije je u povodu osnivanja ZAVNOH-a posvetio poseban broj Hrvatima, i u njemu je Edvard Kocbek izrazio posebnu radost zbog sudjelovanja hrvatskog naroda u oslobodilačkoj borbi: »Radujemo se zato što je danas hrvatski narod vojnički i politički organiziran u istom duhu borbe, demokratskih načela i narodne ravnopravnosti, koji danas prožima i sam slovenski narod. Radujemo se zato što uz vojnu suradnju Slovenaca i Hrvata jača također politička suradnja, koja je neprestana želja svih naših velikih umova i narodnih masa a krivnjom dosadašnjih političara nikada do nje nije došlo« (Zgodovinski dan hrvatskega naroda, *Slovenski poročevalec*, br. 14, 15. srpnja 1943). Boris Kidrič je u tom duhu napisao članak u *Slovenskom poročevalcu* Slovensko narodno zastopstvo novoga kova. U njemu je govorio o razlici između stare prijeaprilske Jugoslavije, koja nije bila sposobna za obranu svojih naroda, i nove demokratske, na narodnoj ravnopravnosti utemeljene Jugoslavije, koja izrasta iz narodno-oslobodilačke borbe južnoslavenskih naroda. Među bitnim je razlikama između stare i nove Jugoslavije, prema njemu, razlika između slovenskog predstavništva u prijeaprilskoj Jugoslaviji i predstavništva u Izvršnom odboru AVNOJ-a, gdje Slovence zastupaju Edvard Kardelj, Edvard Kocbek i Josip Rus. Zatim je Kidrič ukratko opisao sva tri slovenska predstavnika. Svoj je članak završio mišlju: »Jedno je od osnovnih jamstava u tome da će nova Jugoslavija udružiti pravo slovenskog naroda s plemenitom težnjom svih južnoslavenskih naroda za zajedničkim životom u zajedničkoj demokratskoj domovini« (*Slovenski poročevalec*, 15. kolovoza 1943).

Jugoslavensku ideju uvodnika u Slovenskom poročevalcu nastavio je Edvard Kocbek jezgrovitim člankom Slobodna Slovenija u ravnopravnoj Jugoslaviji. Polazna mu je točka činjenica da za Slovence jugoslavenska državna ideja nije umrla komadanjem Jugoslavije u travnju 1941, nego je naprotiv oživjela novom životnom snagom. Slovenci su otada postali svjesni prirodnog i sudbinskog zajedništva svih jugoslavenskih naroda, spoznali su da je ta ideja duboko u njih ucijepljena i da pripada političkoj biti njihova narodnog života. Prema tome, jugoslavenska je ideja bila već ideja-vodilja i za slovenski narod. »U narodnooslobodilačkoj borbi južnoslavenskih naroda povezuju se i podudaraju težnje za narodnom samostalnosti i težnja za jugoslavenskom državnom zajednicom. Načelo samoodređenja naroda i jugoslavenska ideja dopunjuju se i podupiru.« (*Slovenski poročevalec*, br. 16/25. kolovoza 1943). Tu uspjelu Kocbekovu formulaciju mogli bismo naprosto nazvati najtočnijom i preciznom definicijom nacionalne politike slovenske Osvobodilne fronte i cijele oslobodilačke borbe jugoslavenskih naroda.

Poslije Kocbeka jugoslavensku su liniju propagirali još Zoran Polič, Tone Fajfar i drugi. O jasnom nacionalnom programu i htijenju slovenske Osvobodilne fronte govori proglas njezina vrhovnog plenuma 16. rujna 1943, tjedan dana poslije kapitulacije Italije, o priključenju Slovenskog primorja slobodnoj i ujedinjenoj Sloveniji u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji (*Slovenski poročevalec* br. 18, 17. rujna 1943).

Velika je manifestacija slovenskog nacionalnog programa i njegova ostvarenja skupština delegata slovenskog naroda u Kočevju, od 1. do 3. listopada 1943. Za tu veliku skupštinu delegata naroda koji se bori, njih oko 650, slovensko se narodnooslobodilačko vodstvo odlučilo u uvjerenju da je potrebno već prije konačnog oslobođenja domovine jasno postaviti neke bitne političke stvari, tj. pitanje demokratskog izbora slovenskog narodnog predstavnštva, učvršćenje dotadašnje političke strane, proglašenje slovenske državnosti i uključenje u federaciju jugoslavenskih naroda. Skupština delegata, koja je po brojnosti i jasnoći političkih određenja nešto jedinstveno u oslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda a i u Evropi, protekla je u duhu izreke velikog slovenskog pisca i narodnog vidovnjaka Ivana Cankara: »Narod će sebi sam propisati sudbinu.« A rukovodilac Osvobodilne fronte Boris Kidrič u svom je referatu Cankarovom izrekom definirao tko upravlja sudbinom slovenskog naroda: »Na tvojim plećima, na plećima slovenskog radnika, radnika proletera počiva sudbina slovenskog naroda, naroda proletera — želimo li mi Slovenci u ovim teškim vremenima i okolnostima izvojevati pobjedu« (*Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju*, Dokumenti, Ljubljana 1953, str. 47 i 49). Predsjednik IO OF Josip Vidmar dodao je toj intonaciji još uvjerenje u veliki cilj slovenskog oslobodilačkog rata: U slobodnoj i ujedinjenoj Sloveniji u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji (isto, str. 18). Među elementima što su ih ponovo istakli u slovenskom nacionalnom programu na skupštini u Kočevju bili su prije svega vrijednost Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao vojske svih naroda, i načelo federativnog uređenja nove Jugoslavije.

O prvom je elementu govorio Kidrič koji je rekao da je odmah od početka narodnooslobodilačke borbe Titova zamisao bilo osnivanje Narodnooslobodilačke vojske Slovenije, Srbije, Crne Gore . . . Hrvatske. »Ta vojska kojoj zapovijeda naš rođeni drug Tito uistinu je vojska Jugoslavije. To nije vojska jednog naroda, to je vojska svih jugoslavenskih naroda, to je vojska Jugoslavije« (isto, str. 61).

Drugi je element u svom govoru raščlanio Edvard Kardelj: »I još o jednom principu treba danas glasno govoriti. Iz Londona nam neprestano govore: poslije sloma okupatora slovenski će narod biti slobodan, ali se pitanje federacije još ne može postaviti na dnevni red, jer je prerano. Kako ćemo urediti tu federaciju, kažu licemjerna gospoda u Londonu, odlučivat će se poslije rata. Kakvo bi o tome bilo odlučivanje poslije rata, govori nam činjenica da se ta reakcionarna gospoda u Londonu do sada nikako nisu mogla ni sama međusobno sporazumjeti. Mi u tim stvarima ne dopuštamo nikakvog izmotavanja i više nikakve sumnje. Slovenski narod ulazi u buduću Jugoslaviju vlastitom voljom oslonjen na svoje pravo na samoodređenje. O federativnom uređenju Jugoslavije više ne može biti nikakve sumnje, i da će slovenski narod uistinu u budućoj Jugoslaviji predstavljati zasebnu federativnu jedinicu u kojoj će biti sam svoj gospodar, o tome također više nema nikakve sumnje. Ali ako londonska gospoda u to još sumnjaju, onda moramo reći da smo mi u tom pogledu već raščistili račune i to u bratskom sporazumu sa svim ostalim narodima Jugoslavije. Naša se aktivnost temelji na principu samoodređenja, na ravnopravnosti u toj zajedničkoj južnoslavenskoj domovini« (isto, str. 77).

O Kardeljevom i Kidričevom govoru na skupštini delegata slovenskog naroda u Kočevju moramo reći, što se tiče novih elemenata o kojima su govorili, da su išli mnogo dalje od nekih samo načelnih deklaracija što smo ih toliko puta mogli slušati na prijašnjim stupnjevima razvitka. Novi su elementi bili konkretniji nego dotadašnji, iako još uvijek nisu sve zadovoljili. Svaki je od njih imao daljnju historiju, zapravo su svi potjecali već od prvih početaka oslobodilačkog rata, iako se o njima bar javno nije dovoljno govorilo. Po svojoj biti bili su svi novi elementi po svom sadržaju također u suprotnosti s elementima na kojima se slomila stara Jugoslavija (France Škerl, *Jugoslovanska ideja in Slovenci, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XIV, 1974, str. 233).

Poslije završene Kočevske skupštine delegata u Sloveniji je još neko vrijeme ostala delegacija jugoslavenskih naroda na čelu s predsjednikom AVNOJ-a drom Ivanom Ribarom. Ta je delegacija vodila intenzivne i zanimljive razgovore s vodstvom Osvobodilne fronte slovenskoga naroda na čelu s Kidričem i Vidmarom (Kardelj je odmah poslije skupštine otišao u Vrhovni štab) o konkretnom obliku buduće jugoslavenske države. Moždali su o pitanju koliko federativna treba da bude buduća Jugoslavija i kako da se u njoj izražava suverenost pojedinih naroda. Drugim riječima, raspravljali su o problemu da Jugoslavija bude ili konfederativni savez država ili savezna država. Prevladalo je mišljenje o saveznoj državi, pri čemu je svojim pragmatičnim političkim osjećajem imao velike zasluge Boris Kidrič. Zaključci kakvi su bili doneseni u tim

razgovorima zatim su uglavnom bili osnova Odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a o federativnoj Jugoslaviji.

Kad je poslije završenog Drugog zasjedanja AVNOJ-a maršal Josip Broz Tito posebno primio slovensku delegaciju, izrazio je Slovincima priznanje za njihovu tako ranu odluku za Jugoslaviju već u početku narodnooslobodilačke borbe koja je u mnogo čemu omogućila nastanak nove Jugoslavije. Ali je o tome izrazio značajnu misao da je trenutni državni i vojnički centralizam nove Jugoslavije maksimum samo onoga što je potrebno radi zadatka narodnooslobodilačke borbe (S. Nešović i B. Petranović, AVNOJ i revolucija, Beograd 1983). Poslije završenog zasjedanja AVNOJ-a sredstva Osvobodilne fronte za obavještanje oduševljena su novom Jugoslavijom i ostalim jugoslovenskim narodima kod kojih uočavaju istinski duh bratstva i jedinstva. Članci upravo pozivaju na ugledanje na neke stvari kod jugoslovenskih naroda. Na prvom zasjedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 19. veljače 1944. u Črnomlju, dopunili su odluke skupštine u Kočevju o slovenskoj državnosti i njezinu razvoju u federativnoj Jugoslaviji. U tom je pogledu bila značajna deklaracija o odobravanju rada slovenske delegacije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, koja glasi: »Slovenski narod udružio se s narodima Srbije, Hrvatske, Makedonije, Crne Gore te Bosne i Hercegovine u jedinstvenu državnu zajednicu, u federativnu Jugoslaviju, okupljeni na principima istinske narodne demokracije, narodne ravnopravnosti, slobodno po vlastitoj volji na temelju prava svakoga naroda na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje a i udruživanje s drugim narodima« (Makso Šnuderl, Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950, str. 310). SNOS se nadalje u deklaraciji obvezao u ime slovenskog naroda da će slovenski narod časno ispuniti obveze koje proizlaze iz njegove pripadnosti federativnoj Jugoslaviji (isto). To je zatim i učinio!